

blevet den, at Detajltillæget er forhøjet i de Butikker, der saaledes har mistet den Del af Omsætningen, som betalte en uforholdsmæssig stor Del af Omkostningerne. Heri ligger tillige Beviset for, at fejlagtig Prispolitik ikke blot er til Skade for den, som begaar Fejlen, men tillige faar en stor Indflydelse paa Udviklingen, naar Fejlen almindeligt begaas af en hel Stand.

K. Enevold Sørensen.

Den danske Andelsbevægelse ved A. AXELSEN DREJER. Udgivet af Andelsudvalget. (Nyt socialt Bibliotek. Martins Forlag, København, 1929. 320 Sider).

Det centrale i denne Bog er Axelsen Drejers Afhandlinger om Landbrugets Andelsforetagender. Det er saa velgørende frit for Agitation, en roligt fremadskridende Beretning om en lykkelig Form for Fællesskab og Samarbejde indenfor Landets vigtigste Erhverv, et Samarbejde, der blev en saa mægtig Løftestang, at man for saa vidt kan være tilbøjelig til at give Forfatteren Ret i hans Bemærkning om, at det ikke er langt fra, at Andelsbevægelsen og Landbruget opfattes som ét. Kernen i Afhandlingen er Afsnittet om Andelsmejerierne, om hvorledes Landet i Løbet af 20 Aar praktisk talt blev dækket med Andelsmejerier skabt i det første Lignelse, uden at Bevægelsen „har været baaret af nogen egentlig organisationsmæssig Propaganda endsige nogen egentlig Kamp mod Privatdriften“. Dansk Bøndersmør, en foragtet og næsten usælgelig Vare, er blevet Verdens fineste Smørprodukt og Landets største Udførselsartikel. Dette er det smukkeste Kapitel i dansk Andelsvæsens Historie.

De danske Andelsmejerier er skabt af et Selvstyre fra neden. Adskilligt indenfor den danske Andelsbevægelses Rammer er omvendt organiseret fra oven og har dermed et andet og næppe saa lødigt Præg. Det kan i Praxis være vanskeligt nøje at sige, hvor Skellet gaar, fordi det ene griber ind i det andet. Men ingen vil være i Tvivl om, at f. Eks. en Institution som Den danske Andelsbank var organiseret fra oven, og at dens Vanskæbne — den svigtende Tillid i det kritiske Øjeblik — staar i Sammenhæng med dette Faktum.

Man faar gennem Læsningen af Bogen et Indtryk af, at den danske Andelsbevægelse maaske er ved at være overorganiseret. I Betragtning heraf har Værket sin særlige Mission indenfor Andelsfolkenes egne Rækker; for det er ikke enhver givet at kunne holde Rede paa alle disse Foreningers For-

blevet den, at Detajltillæget er forhøjet i de Butikker, der saaledes har mistet den Del af Omsætningen, som betalte en uforholdsmæssig stor Del af Omkostningerne. Heri ligger tillige Beviset for, at fejlagtig Prispolitik ikke blot er til Skade for den, som begaar Fejlen, men tillige faar en stor Indflydelse paa Udviklingen, naar Fejlen almindeligt begaas af en hel Stand.

K. Enevold Sørensen.

Den danske Andelsbevægelse ved A. AXELSEN DREJER. Udgivet af Andelsudvalget. (Nyt socialt Bibliotek. Martins Forlag, København, 1929. 320 Sider).

Det centrale i denne Bog er Axelsen Drejers Afhandlinger om Landbrugets Andelsforetagender. Det er saa velgørende frit for Agitation, en roligt fremadskridende Beretning om en lykkelig Form for Fællesskab og Samarbejde indenfor Landets vigtigste Erhverv, et Samarbejde, der blev en saa mægtig Løftestang, at man for saa vidt kan være tilbøjelig til at give Forfatteren Ret i hans Bemærkning om, at det ikke er langt fra, at Andelsbevægelsen og Landbruget opfattes som ét. Kernen i Afhandlingen er Afsnittet om Andelsmejerierne, om hvorledes Landet i Løbet af 20 Aar praktisk talt blev dækket med Andelsmejerier skabt i det førstes Lignelse, uden at Bevægelsen „har været baaret af nogen egentlig organisationsmæssig Propaganda endsige nogen egentlig Kamp mod Privatdriften“. Dansk Bøndersmør, en foragtet og næsten usælgelig Vare, er blevet Verdens fineste Smørprodukt og Landets største Udførselsartikel. Dette er det smukkeste Kapitel i dansk Andelsvæsens Historie.

De danske Andelsmejerier er skabt af et Selvstyre fra neden. Adskilligt indenfor den danske Andelsbevægelses Rammer er omvendt organiseret fra oven og har dermed et andet og næppe saa lødigt Præg. Det kan i Praxis være vanskeligt nøje at sige, hvor Skellet gaar, fordi det ene griber ind i det andet. Men ingen vil være i Tvivl om, at f. Eks. en Institution som Den danske Andelsbank var organiseret fra oven, og at dens Vanskæbne — den svigtende Tillid i det kritiske Øjeblik — staar i Sammenhæng med dette Faktum.

Man faar gennem Læsningen af Bogen et Indtryk af, at den danske Andelsbevægelse maaske er ved at være overorganiseret. I Betragtning heraf har Værket sin særlige Mission indenfor Andelsfolkenes egne Rækker; for det er ikke enhver givet at kunne holde Rede paa alle disse Foreningers For-

eninger og Udvalg, deres indbyrdes Rang, deres Opgaver, deres Indgriben i hverandre. En Opstilling af de vigtigste Organisationer ovenpaa f. Eks. Andelsmejerierne vil give et Indtryk af Problemet:

Først har vi Mejeriforeningerne, d. v. s. egnsbegrænsede Sammenslutninger af Mejerier. Derover De samvirkende jyske Mejeriforeninger, Fyns Mejeriforening, der paa en Gang er Egns-Forening og Landsdels-Forening, og De sjællandske Mejeriforeninger. Over disse igen: De danske Mejeriforeningers Fællesorganisation. Og saa endelig: De samvirkende danske Andelsselskaber og Andelsudvalget.

Fortegnelsen er ikke udtømmende. Der er en Række Udløbere som Kontrolforeninger og Smøreksporforeninger med helt eller delvis selvstændige Organisationer. Og over en Række andre Grene af Andelsbevægelsen slynger sig et lignende Fletværk af frodig Organisation med Andelsudvalget som fælles Top. Det er en hel Trappetige, en Andelsmand maa op ad for at faa noget at sige i det Arbejde, der gøres fra oven.

Hvad er det da, de øverste Organisationer særlig tager sig af? Det er bl. a. Forholdet til Statsmagten, og det maa indrømmes, at det er blevet en vigtig Side, idet Udviklingen ogsaa paa Landbrugets Omraade gaar langsomt, men sikkert, hen mod Statsindgreb og Statsregulering. Lurmærkets Skæbne er karakteristisk. Det indførtes i 1900 ved frivillig Tilslutning fra næsten alle Mejerier. I 1906 bliver Lurmærket et Statsmærke, og der oprettes offentlige Institutioner — i Stedet for de tidligere frivillige — til at fremkomme med Indstillinger vedrørende Ændringer m. v. Senere udvides Loven, saa Landbrugsministeriet faar en vidtgaaende Bemyndigelse til at træffe Foranstaltninger med Hensyn til Smørrets Forsendelse og Emballering.

Den nøgterne Redegørelse, som Drejers Værk giver for den faktiske Udvikling, fortæller Læseren et og andet om, hvor det danske Mejeribrug staar i Dag paa Vejen mellem de oprindeligt frie Andelsorganisationer og Statsmagtens vidtfavnende Omsorg. Man ser for sig det næste Skridt: Statsautoriserede Mejeribestyrere (for Kontrollens Skyld) og Statstilsyn med Malkningen og Mælkens forsvarlige Opbevaring, indtil den naar Mejeriet, det i Øjeblikket mest brændende Spørgsmaal indenfor Mejeribrug.

Spørgsmaalet om Organisationernes Kompetence berøres kun flygtigt i Værket, nemlig i Højesteretssagfører Heilesens iøvrigt

i al sin Kortfattedhed udmærket fyldestgørende Bidrag om Andelsbevægelsen fra et retligt Synspunkt. Naar Bogens Forfattere er gaaet uden om det, skyldes det vel, at de overhovedet ikke kommer ind paa *kritisk* Behandling af de organisatoriske Foreteelser indenfor Andelsbevægelsens Rammer.

Disse er iøvrigt trukket ret snævert op. Kreditforeningerne, som dog har alle Kendemærkerne paa et Andelsselskab, behandles saaledes kun forbigaaende — i Modsætning til hvad Tilfældet var i Hertels Bog.

I Kapitlet om Forsikringsvirksomhed, der forøvrigt er Bogens svageste, faar man en nærmere Antydning af, hvorledes Grænsen er trukket. Det drejer sig der om at forklare, hvorfor kun nogle enkelte gensidige Forsikrings-Selskaber betragtes som Led i Andelsbevægelsen, nemlig saadanne — ialt 5, skriver fem — „der ifølge deres Oprindelse og senere Virksomhed er Andelsforeninger og har følt sig som saadanne, idet de formelt og reelt har sluttet sig til Samarbejdet indenfor Andelsbevægelsen“. Skillelinien er aabenbart draget mellem saadanne gensidige Forsikringsselskaber, der gennem en dertil indrettet Sammenslutning er Medlem af Andelsudvalget, og dem, der ikke er det. De sidste frakendes Navn af egentlige Andelsselskaber.

Man faar i denne Forbindelse en ganske interessant Oplysning; Andelsudvalget har tilsagt Sammenslutningen, at Henvendelser fra andre Forsikringsselskaber om Optagelse i Andelsudvalget vil blive afgivet til Sammenslutningen, der tager Bestemmelse om, hvor vidt Optagelse kan ske. „Det paahviler saaledes Sammenslutningen at paase, at det paagældende Selskab har vist sin Eksistensberettigelse og har skabt et solidt Grundlag for sin Virksomhed, saaledes at selve Medlemsforholdet kan siges at indeholde en Garanti overfor de Forsikringssøgende.“ Dette kunde give Anledning til forskellige Betragtninger, men er alene fremdraget her for at pege paa, at det saaledes ogsaa afhænger af Autoriteter, om et Andelsforetagende „formelt og reelt“ kan faa Tilslutning til Samarbejdet paa dette særlige Omraade.

Om med eller uden Forbindelse med dette Forhold viser det sig, at der f. Eks. ikke er Plads for vore gensidige Brandforsikringsselskaber i „den danske Andelsbevægelse“. De har maaske slet ikke bedt om at faa det; men det er dog værd at bemærke, at Brandforsikringen af praktisk talt alle faste Ejendomme og en meget stor Part af Løsøret i Danmark er betroet gensidige Selskaber. Det samme gælder den lovplig-

tige Ulykkesforsikring for de 90 pCt. af Danmarks Landejendommens Vedkommende, ligesom en meget stor Part af Industri og Haandværk har forstaaet de Fordele, der paa dette Omraade knytter sig til Andelsselskabsformen. Det er netop interessant at se, hvor langt ind i Rækkerne blandt dem, der ellers staar ret uforstaaende overfor Andelsbevægelsen som social agitatorisk Foreteelse, Tilslutningen til den gensidige Forsikringsform naar. Denne er for saa vidt noget af en Murbryder for Andelstanken. Vi har 192 gensidige Forsikrings-selskaber i Landet med en samlet Præmieindtægt af over 61 Millioner Kroner. „Den danske Andelsbevægelse“ kender som nævnt kun 5 — med en samlet Præmieindtægt af knap 8 Millioner Kroner. Den giver derved et skævt Billede af Forholdene. Det er uheldigt, idet Bogen baade her og i Udlandet vil blive benyttet som Kildeskrift.

Man maa ikke lade sig vildlede af, at Statistisk Aarvog 1929 har en Tabel (Nr. 69) over „Andelsselskabernes Medlemstal og Omsætning“, der nøje svarer til, hvad Drejer forstaaer ved Andelsselskaber. I en Anmærkning til Tabellen oplyses det, at det kun er saadanne Andelsselskaber, som er Medlem af Andelsudvalget, der er optaget i den paagældende Statistik. Det havde været klarere, om Titlen havde heddet: „Andelsselskaber organiseret under Andelsudvalget“. Det samme gælder Bogens Titel. Saa var Misvisningen undgaaet. Kritiken sigter udtrykkelig kun til Behandlingen af Andelsforetagenderne paa Forsikrings- og Kreditvæsenets Omaade, idet Landets øvrige Andelsvæsen praktisk talt er organiseret under Andelsudvalget.

Under Læsningen af Bogen har de Betragtninger, som her har faaet Udtryk, uvilkaarligt meldt sig hos Anmelderen; men Emnet er saa rigt, at det med lige saa god Ret kunde have givet Anledning til Fremhævelse af andre Sider ved det. Det gælder saaledes den af Skolebestyrer Godsk affattede fortrinlige Afhandling om Brugsforeningsbevægelsen og Fællesforeningens Virksomhed.

Endvidere findes der i Kælderetagen, jvfr. Fodnoten til den ovennævnte Tabel i Statistisk Aarvog, en Redegørelse for Byernes Kooperation af Sekretær Fr. Dalgaard. Endelig maa fremhæves en smuk Artikel af Andelsudvalgets tidligere Formand, Højskoleforstander Arnfred om Dansk Andelsvæsens almindelige Principper med særlig Henblik paa Vekselvirkningen med Højskolebevægelsen.

Alt i alt indenfor dets vilde Begrænsning et værdifuldt

Værk. Det er kommet i en lykkelig Stund, da der efter en vis Forsagthedsperiode atter er Vækst og Fremdrift i de forskellige Andelsforetagender og stigende Tiltro til, at der kan vindes nye Sejre paa dette vigtige Omraade. N. Skriver Svendsen.

DEN DANSKE STAT. Redigeret af EVEN MARSTRAND, ANDREAS BOJE, FRODE SØRENSEN. (Nyt socialt Bibliotek. Martins Forlag, København, 1929. 365 Sider).

Bogens første Afsnit, Stats- og Kommunernes Forfatning, behandles af Højskolelærer C. P. O. Christiansen og Pastor Even Marstrand. Under andet Afsnit, Statens og Kommunernes Virksomhed, skriver Dommer L. Th. Arnskov om Staten som Hævder af Retten indad og udadtil, Kredslæge F. Ingerslev om Sundhedsvæsen, Marstrand om den sociale Lovgivning, fhv. Kultusminister Jacob Appel om Kirken, Appel og Fuldmægtig Hegermann-Lindencrone om Skolen, Lektor Frode Sørensen om Staten og Erhvervslivet og Højskoleforstander J. Th. Arnfred om Kommunernes Opgaver. I tredje Afsnit: Det offentlige Indtægter, skriver Kontorchef, nu Højskoleforstander, Hj. Gammelgaard om den historiske Udvikling og Næstformand i Landsoverskatteraadet H. C. Henningsen om Beskatningsproblemet i Nutiden. Værket sluttet med en Afhandling af Sekretær A. Boje om Stats- og Samfundsopfattelser.

Skulde man fremhæve et enkelt Afsnit, bliver det Arnfreds om Kommunernes Opgaver. Man skønner, at Forfatteren kender det utaknemmelige Kommunalarbejde af Selverfaring. Afhandlingen præges af en egen Humor, der kulminerer i Beskrivelsen af Sogneraadets Opgaver med Hensyn til Skolevæsenet. Det er f. Eks. Sogneraadets Sag at sørge for Lokaler til Undervisningen og Lærerboliger, men det kan naturligvis ikke bygge, som det selv vil. Drejer det sig om en ny Skolebygning, skal Amtslægen godkende selve Byggepladsens Beliggenhed. Dernæst skal Byggeplanen forelægges Skolekommissionen, Skoledirektionen og Amtslægen. Naar Planen er godkendt, faar Kommunen Lov til at bygge Skolen, men Skoledirektionen skal godkende den, før den tages i Brug. Naar en Skolebygning er godkendt af Direktionen, maa Kommunalbestyrelsen ikke paa egen Haand ændre ved Bygningen, selv om det kun drejer sig om Flytning af en Ovn:

„Sogneraadet er ikke først og fremmest en valgt Bestyrelse, der skal ordne de fælles Anliggender ud fra den Myndighed, som Sognets Beboere har udrustet den med — paa lignende